

До разової спеціалізованої вченої ради

PCBP 050

Національного університету біоресурсів

і природокористування України

03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15

ВІДГУК

офіційного опонента

**кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри земельного та
аграрного права Київського національного університету**

імені Тараса Шевченка

Марченко Світлани Іванівни

на дисертацію

ПАХОЛЮКА АНАТОЛІЯ МИХАЙЛОВИЧА

на тему:

«АГРАРНІ ФІНАНСОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» (юридичні науки)

Актуальність теми дослідження. У питаннях реалізації цілей сталого розвитку, подолання бідності та забезпечення продовольчої безпеки держави домінуючим чинником виступають фінансові ресурси. Фінансування діяльності виробників сільськогосподарської продукції здійснюється з урахуванням специфіки функціонування аграрної сфери, яка визначається: сезонним характером виробництва; тривалістю відтворення основних засобів; наявністю значного часового інтервалу між періодами здійснення витрат та отриманням кінцевих результатів; безперервністю виробничих сільськогосподарських процесів; використанням у якості засобів та предметів праці природних ресурсів та живих організмів, які підпорядковані, у першу чергу, біологічним законам відтворення; залежністю результатів діяльності

сільськогосподарських товаровиробників та відповідно джерел фінансування від впливу природно-кліматичних умов та іншими чинниками.

Функціонування аграрного бізнесу в сучасних умовах, перспективи євроінтеграції, взаємозв'язок аграрного бізнесу та розвитку соціальної сфери села, диверсифікація сільськогосподарського виробництва та сільських територій зумовлюють необхідність дослідження правових засад аграрних фінансових правовідносин, які охоплюють як особливості правового регулювання внутрішніх джерел фінансування виробників сільськогосподарської продукції, так і залучення зовнішніх фінансових ресурсів для успішного ведення аграрного бізнесу та сталого розвитку сільських територій, що обумовлює актуальність даного дисертаційного дослідження.

Розробка проблематики аграрних фінансових правовідносин в доктрині аграрного права на сьогодні комплексно не досліджувалась, а законодавче регулювання аграрних фінансових відносин постійно змінюється, враховуючи функціонування аграрного бізнесу в умовах війни та необхідність адаптації національного аграрного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Вищезазначене свідчить, що тема дисертаційного дослідження Пахолюка Анатолія Михайловича є актуальною та такою, що відповідає потребам сучасної юридичної науки та практики.

Наукову цінність дисертації підвищує й те, що вона відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України в рамках окремих аспектів теми «Організаційно-правові засади сталого розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні» (номер державної реєстрації 0119U100830) та п. 1.13 Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки від 26.03.2021 р. № 12-21.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації.

Аналіз дисертаційної роботи свідчить про те, що А. М. Пахолюку вдалося досягнути мети дослідження, а представлені ним наукові результати, висновки та практичні рекомендації – обґрунтовані й достовірні. Використання різноманітних наукових методів на різних етапах дослідження дало змогу автору розкрити поставлені у роботі завдання та визначило цінність дослідження в теоретичному і практичному значенні.

Опрацювання значної кількості наукових джерел (317 найменувань) під час аналізу сутності аграрних фінансових правовідносин підтверджує широкі межі дослідження та дозволило дисертанту обґрунтувати наведені у роботі наукові результати і пропозиції. Зокрема, автор зміг визначити та оцінити проблеми доктринального та законодавчого забезпечення аграрних фінансових правовідносин, виявити проблемні питання внутрішніх та зовнішніх аграрних фінансових правовідносин, що постали на сучасному етапі розвитку аграрних відносин, та визначити шляхи їх вирішення.

Варте уваги намагання А. М. Пахолюка працювати на різних рівнях наукового дослідження – від фундаментального до науково-прикладного. Кількість та якість використаних матеріалів, докладність їх аналізу створює передумови для забезпечення достатнього рівня достовірності та обґрунтованості дисертаційної роботи. Дисертаційне дослідження є логічним і таким, що відповідає меті та завданням наукового дослідження, а його цілісність забезпечується належним структуруванням матеріалу. Логічна побудова дисертації підтверджує обізнаність А. М. Пахолюка з матеріалом. У цьому контексті слід відмітити, що авторські напрацювання здобувача ґрунтуються як на положеннях науки аграрного права та інших галузей права, нормах діючого законодавства України, так і на матеріалах вітчизняного й зарубіжного досвіду. У всіх розділах дисертант намагається давати власну оцінку й коментарі, що свідчить про наукову спроможність самостійного опрацювання теми.

Структура дисертаційної роботи є логічною, обумовлена предметом, метою та завданнями наукового дослідження, а положення дисертації – послідовними та аргументованими. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків до кожного розділу та до роботи в цілому, списку використаних джерел та додатків.

Внаслідок цього результатам дисертаційного дослідження А. М. Пахолюка **притаманний належний рівень наукової новизни**, положення якої з різним ступенем містяться в усіх трьох розділах дисертації.

Перший розділ дисертації присвячений дослідженню теоретико-правових засад фінансових правовідносин в аграрній сфері. В цьому розділі здійснено ґрунтовний аналіз доктринальних та законодавчих основ зазначених правовідносин. Автор дійшов обґрунтованих та таких, що характеризуються науковою новизною, висновків, що в теорії аграрного права аграрні фінансові правовідносини розглядаються як самостійний вид аграрних правовідносин, які мають специфіку залежно від їх виду (внутрішні чи зовнішні), сфери виникнення (внутрішньогосподарські, зовнішньогосподарські) та суб'єктного складу, визначив тенденції та основні напрямки розвитку наукових досліджень у досліджуваній сфері (с. 40-42). Позитивно варто відмітити, що дисертант показав генезу аграрних фінансових правовідносин починаючи з часів колгоспного права та закінчуючи розвитком наукової думки в сучасний період.

Системний аналіз аграрного законодавства у сфері регулювання фінансових аграрних відносин дозволив класифікувати його на окремі блоки правового регулювання (с. 56), визначити недоліки та запропонувати шляхи вдосконалення чинного законодавства. Оригінальним є виділення окремого блоку правових норм у сфері охорони, захисту у сфері фінансових аграрних відносин та запобігання рейдерству в аграрній сфері, визначення найбільш поширених схем рейдерських атак у сфері фінансової діяльності та аналіз окремих нормативно-правових актів, спрямованих на унеможливлення зловживання у цій сфері (с. 53-55).

Юридичній природі аграрних фінансових відносин присвячений **другий розділ** дисертації, в якому представлена загальна характеристика аграрних фінансових правовідносин (підрозділ 2.1.), суб'єктів аграрних фінансових правовідносин (підрозділ 2.2.) та визначено особливості внутрішніх і зовнішніх аграрних фінансових правовідносин (підрозділ 2.3.). Важливим теоретичним досягненням здобувача слід визнати авторське визначення аграрних фінансових правовідносин як майнових відносин, які виражені у грошовій формі, врегульовані нормами аграрного, фінансового, цивільного, господарського та інших галузей права, що виникають, змінюються та припиняються у процесі фінансової діяльності виробників сільськогосподарської продукції та інших суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки (зокрема, при формуванні, розподілі і використанні їх фінансових ресурсів (майнових фондів), їх взаєморозрахунках між собою, фінансовими установами та бюджетами різних рівнів тощо), а також держави (в особі відповідних органів), органів місцевого самоврядування у процесі забезпечення державної фінансової підтримки вищезазначених осіб і фінансування заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку сільських територій (с. 68-69). Заслуговує на увагу запропоновані підходи до класифікації та аналізу аграрних фінансових правовідносин, зокрема, автор виокремлює в залежності від участі держави (особи, наділеної державно-владними повноваженнями) публічні і приватні (с. 74). Змістовним є аналіз суб'єктно-об'єктного складу аграрних фінансових правовідносин та розкриття специфіки їх змісту.

Позитивне враження справляє проведений у підрозділі 2.2. детальний аналіз повноважень центральних органів виконавчої влади, які здійснюють функції управління в аграрному секторі економіки країни, та спеціалізованих державних фінансових установ. Зокрема, проаналізовано повноваження у сфері аграрних фінансових правовідносин Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Міністерства захисту довкілля та

природних ресурсів України, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України, Фонду розвитку підприємництва, Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві, Фондів підтримки індивідуального житлового будівництва на селі, Українського державного фонду підтримки фермерських господарств та ін. Проведене дослідження особливостей внутрішніх аграрних фінансових правовідносин у підрозділі 2.3. дозволило автору обґрунтувати розширення їх переліку за рахунок правовідносин з: формування фінансового капіталу суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки (створення відповідних майнових фондів); внутрішнього розподілу фінансового результату (прибутку) підприємства серед його засновників та учасників (членів) а також щодо здійснення відрахувань до вказаних фондів; проведення розрахунків з членами (учасниками) у випадку припинення діяльності суб'єкта господарювання або виходу із його членів (учасників).

Третій розділ дисертації присвячений особливостям правового регулювання окремих видів зовнішніх аграрних фінансових відносин: розрахунково-кредитних відносин (підрозділ 3.1), аграрних страхових відносин (підрозділ 3.2), податкових відносин (підрозділ 3.3). Зазначена частина роботи має не лише теоретичне значення але характеризується і практичним спрямуванням, оскільки на основі запропонованих теоретичних висновків у дисертації сформульовано ряд практичних рекомендацій щодо удосконалення чинного аграрного законодавства в частині правового регулювання аграрних фінансових відносин. Зокрема, з метою забезпечення права селян на доступ до ринку земель сільськогосподарського призначення, пропонується закріпити у законодавстві (у Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затвердженого постановою КМ України від 24 січня 2020 р. № 28, та Порядку надання державних гарантій на портфельній основі, затвердженого постановою КМ України від 14 липня 2021 р. № 723) можливості отримання пільгового кредиту з указаною метою громадянам України – сільськогосподарським виробникам у

розумінні Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»; підтримується необхідність законодавчого врегулювання правового статусу товариств взаємного страхування шляхом прийняття Закону України «Про товариства взаємного страхування», яким визначити основні положення створення й функціонування товариств взаємного страхування, економічні засади їх діяльності, державне регулювання й нагляд тощо; набули подальшого розвитку пропозиції щодо стимулювання розвитку страхової кооперації у аграрному секторі економіки як неприбуткової форми взаємного страхування з метою формування конкурентного ринку у сфері надання страхових послуг; обґрунтовується необхідність відновлення обов'язкової форми страхування у галузі рослинництва, тваринництва та рибного господарства із застосуванням механізму державно-приватного партнерства, який успішно застосовується в зарубіжних країнах; запропоновано передбачити у податковому законодавстві режим пільгового оподаткування для особистих селянських господарств, в основу якого може бути покладено єдиний податок 4 групи та ін.

Позитивне враження справляє широке застосування матеріалів практики (с. 72, с. 83-84, с. 90, с. 176 та ін.), статистичних даних (с. 95), зарубіжного досвіду (с. 86, с. 149, с. 164, с. 176-177 та ін.)

Повнота викладу одержаних результатів та оцінка ідентичності анотацій та основних положень дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження А. М. Пахолюка є повною мірою апробованими і знайшли своє відображення у 8 наукових працях, з яких 3 статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, і 5 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Анотація відповідає основним положенням, які викладено у тексті дисертації, є коротким викладом основного змісту дисертаційного дослідження, основних результатів та положень наукової новизни. Анотацію подано українською та англійською мовами.

Висновки, пропозиції та рекомендації, що містяться у дисертації, мають велике теоретичне та практичне значення й можуть бути використаними у: 1) науково-дослідній сфері – для подальших наукових розвідок у сфері аграрного та фінансового права в контексті забезпечення державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки у воєнний та післявоєнний періоди; 2) нормотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства, зокрема розробленні змін і доповнень до нормативно-правових актів, що регулюють аграрні фінансові відносини; 3) правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності реалізації законодавства, яким регулюються аграрні фінансові відносини; 4) навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Аграрне право», «Фінансове право», «Правові основи сталого розвитку сільських територій», а також при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури із цих дисциплін.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу А. М. Пахолюка «Аграрні фінансові правовідносини», слід звернути увагу на деякі положення дисертації, які мають дискусійний характер або потребують уточнення і висловити окремі зауваження як підґрунтя для обговорення під час захисту:

1. У підрозділі 1.1. здійснено ґрунтовне дослідження розвитку наукової думки у сфері аграрних фінансових правовідносин, проте висновки, до яких прийшов автор, не знайшли відображення у положеннях, що виносяться на захист, хоча вони мають характер наукової новизни.
2. Дисертантом на с. 44 зазначається про «необхідність встановлення балансу публічно-правових і приватноправових норм у аграрному праві, що може бути досягнуто за допомогою виваженої аграрної політики, яка охоплює політику у бюджетній, податковій, кредитній та інших сферах аграрної фінансової діяльності». Під час захисту хотілось би почути авторський погляд стосовно того, якою має бути державна аграрна політика у різних сферах аграрної фінансової діяльності;

3. Досліджуючи законодавчі основи аграрних фінансових відносин дисертант слушно зазначає про комплексність як ознаку аграрного законодавства у сфері регулювання аграрних фінансових правовідносин (с. 49, с. 56). Водночас, доцільно було б проаналізувати і інші ознаки, такі як міжгалузевість та інтегративність, які впливають зі змісту проведеного дослідження;

4. Потребує уточнення авторське визначення аграрних фінансових правовідносин, оскільки дисертант обмежує аграрні фінансові відносини за участю держави (в особі відповідних органів), органів місцевого самоврядування лише забезпеченням державної фінансової підтримки і фінансуванням заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку сільських територій (с. 68-69). Водночас, на с. 67-68 дисертаційного дослідження аналізуються правові засади фінансування заходів, які спрямовані також і на розвиток агросфери, а на с. 78 до аграрних фінансових відносин за участю держави відносить податкові відносини, які не охоплюються лише державною фінансовою підтримкою.

В цілому, висловлені зауваження є суто дискусійними, мають характер уточнень та побажань, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Загальний висновок.

Дисертація **Анатолія Михайловича Пахолюка «Аграрні фінансові правовідносини»** є комплексною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні положення щодо виникнення, зміни та припинення аграрних фінансових правовідносин, що є певним внеском у розвиток науки аграрного права, практику законотворення та правозастосування у сфері регулювання аграрних відносин.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 03.04.2019 року № 283), а також вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44, а її автор – Пахолук Анатолій Михайлович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

 Світлана Марченко

**Вчений секретар
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

 Н.В. Караульна

*Підпис засвідчує:
Вчений секретар НДР*

Караульна Н.В.

